

1700-tallet, hvor sildestimerne fra omkring 1750 forlod Limfjorden og farvandet ud for Ålborg for igen at vise sig ved den nu svenske vestkyst. Den saltede sild blev især eksporteret til østersøområdet, hvorfra skibene medtog hør, hamp og korn. Saltet blev hentet i havne i Portugal og Middelhavsområdet, hvortil der blev leveret sildeolie (tran) samt kolonialvarer, der var hentet i England til gengæld for svensk træ og jern. Næsten alle havne i den østlige del af "Væsterhavet" var involveret i denne fangst, saltning og handel, og de store handelshuse i Göteborg var engagerede i at skaffe kapital og skibe ofte på kredit fra Holland og England. Det er lidt mærkeligt, at Per Hallén tilsyneladende ikke har brugt Øresundstoldregnskabene i sin undersøgelse. De har ellers de sidste år været meget let tilgængelige på nettet (<http://www.soundtoll.nl>).

Særdeles interessante er også Britta Andersens artikel om herregården Gammel Estrup i Jylland som et symbol på magt og Jesper Munk Andersens undersøgelse af lensgrevinde Benedicte Margrethe Brockdorffs skiftende positioner i det danske-norske rige under enevælden. Det samme er tilfældet med de tilsvarende bidrag af Lars Jacob Hvinden-Haug om herregården og parken i Larvik, som også behandles af Aina Aske og Gro Stalsberg. Men som tidligere antydet, er der ikke gjort meget ud af de nordiske aspekter i disse arbejder, og det var vel egentlig meningen med at gøre dem til en del af projektet, lige som det er svært at se, at de bidrager til dets målsætning om at revitalisere den hverdagsintegration, som fandtes i området i 1700-tallet, selv om anmelderen har fået stor lyst til at besøge Larvik. Afslutningsvis skal jeg fremhæve, at til trods for de kritiske bemærkninger er der tale om en god og spændende bog, der forhåbentlig vil inspirere mange til at gå videre med de enkelte emner i et nordisk eller europæisk perspektiv.

Karl-Erik Frandsen

Pierre-Yves Beaurepaire, Kenneth Loiselle, Jean-Marie Mercier & Thierry Zarcone (red.), *Diffusions et circulations des pratiques maçonniques XVIIIe–XXe siècle*, Franc-Maçonneries I (Paris: Classiques Garnier, 2012). 355 s.

Med standardverk som *L'Europe des francs-maçons* (2002) och *La France des Lumières* (2011) har historikern Pierre-Yves Beaurepaire framträtt som en av Frankrikes främsta uttolkare av idéutvecklingen under 1700-talet. Ett genomgående tema i hans forskning är begreppet *sociabilité* (sociabilitet) – här med betydelsen av de faktorer som förenar personer i sociala praktiker – liksom frågan om hur upplysningens idéer spreds genom olika kulturella och diplomatiska nätverk. Titeln på samlingsvolymen, *Diffusions et circulations*, utgör således i sig en programförklaring för huvudredaktören Beaurepaires teoretiska utgångspunkt i uppkomsten av sällskap med politiska och religiösa ideal som utvecklas och sprids. Artiklarnas fokus ligger på frimurarlogernas ideologi, deras transnationella "diffusion", inbördes samverkan med och inverkan på övriga samhället. I linje med tanken om en "kongregationalistisk" mångfald inom och mellan dessa sociala praktiker, har den nya bokserien, vari denna volym utgör första delen, döpts i pluralis till "Franc-Maçonneries".

I inledningen "Quel avenir pour les *Masonic studies*?" ger Beaurepaire en historiografisk översikt över forskningen om fenomenet frimureri såsom den etablerats från 1980-talet fram till idag. De mest framträdande forskarna presenteras: amerikanarna Margaret Jacob (UCLA), Kenneth Loiselle (Yale) och Jessica L. Harland-Jacobs (University of Florida), Janet Burke (Arizona State University); italienarna Gerardo Tocchini (Università Ca' Foscari Venezia) och Vincenzo Ferrone (UNITO); tyska Stefan-Ludwig Hoffmann (Universität Bielefeld/University of California, Berkeley); Andreas Önnersfors (Lunds universitet). Beaurepaire utpekar därefter de forskningscentra

som ägnat sig åt tvärvetenskaplig forskning om frimureri, till exempel University of Sheffield, Canonbury Research Center i London med flera. Han noterar att frimurare länge har intresserat sig för och dokumenterat sin historia, till exempel i den engelska forskningslogens årsbok *Ars Quator Coronatorum* (1886–), men att den akademiska forskningen först fått sina diskussionsfora i *Zeitschrift für Internationale Freimaurer-Forschung* (Peter Lang, red. Helmut Reinalter, 1999–) och *Journal for Freemasonry and Fraternalism* (Equinox, red. Andreas Önnersfors & Robert Peter, 2009–).

Samlingsvolymen är indelad i två delar. Den första, "La loge comme observatoire, la loge comme laboratoire d'un «fait social», culturel et initiatique", avgränsas till logernas betydelse i stadslivet, deras belevningskultur och initiationsriten som umgängesform. I artikeln "Sociétés fraternelles et loges maçonniques marseillaises à Constantinople au XVIIIe siècle" belyser Thierry Zarcone hur frimureriet i Marseille (etablerat 1740) rekryterade stadens dottermän och hur dessa frimurare etablerade kätterloger i Konstantinopel, Smyrna och Thessaloniki. Det hävdas ibland att frimureriet var kosmopolitiskt per definition. Men Zarcone demonstrerar att de nyetablerade logerna främst rekryterade franska medborgare. Likaså förklarar han denna protektionism utifrån logens roll som en sorts handelsskrå samt ett yttre motstånd, bland annat ett turkiskt förbud mot frimureri som i sin tur grundade sig på den påvliga bullan från 1738.

Om frimureriets rituella utveckling i Marseille skriver Katsumi Fukasawa i "Du Rite français au Rite écossais rectifié: Le choix de la loge de *Triple Union* de Marseille à la fin du XVIIIe siècle". Även Michel Figeac undersöker frimurarlogens funktion i en stad. I "La maçonnerie bordelaise revisitée à la lumière des sources russes: *L'Anglaise* de 1732 à 1817 ou les Frères dans la ville" visar han hur logen har bedrivit filantropisk verksamhet mot bröderna och deras anhöriga. Ideologiskt är logen

uttalat antisemitisk (i motsats till den engelska storlogens filosemitism) och politisk radikal framemot revolutionsåren. François Cadilhons "Quelle harmonie maçonnique pour les réalistes bordelaises?" visar hur den första logen i staden Bordeaux, *L'Anglaise* (1732), grundad av engelska handlare och sjöfarare, snabbt fick en motpol i logen *La Française* (1740), med katolsk och patriotisk inriktning. Med sin analys av rivaliteten logerna emellan – grundad på politiska, språkliga och religiösa schismer – vill Cadilhon motbevisa myten om att frimurarlogerna stod för kosmopolitism, i det här fallet gränsöverskridande och harmoniserande samverkan oberoende av kulturskillnader. Ett motexempel ger Jean-Marie Mercier i "L'acte d'écriture d'un franc-maçon provençal au milieu du XVIIIe siècle" där han utgår från ett begrepp som florerade i 1730-talets Frankrike: "République Universelle", tanken om en allmängiltig moralfilosofi som förenade alla kulturer. Bilden av denna "republik" formades utifrån en judisk urkultur med Salomos tempel och legenden om byggmästaren Hiram. I sin analys av ritualtexter, sånger och tal drar Mercier slutsatsen att dessa texter formar ett didaktiskt system som lär individens tankefrihet, självkontroll och en allmänmänsklig moral.

En vagare koppling till frimureri har Robert Collis artikel "The Order of Toboso: A Pan-European Jacobite Fraternal Network, c. 1726–1739" som för första gången beskriver Order of Toboso med säte i Rom och filialer i Leiden, Spa, Paris, samt spridd i Ryssland, Spanien och England. Ordensällskapet hämtade sin riddarsymbolik från Cervantes *Don Quixote* men var öppet för båda könen med kvinnliga, högadliga, högsta beskyddare. Ideologiskt sett förenades medlemmarna av en politisk hållning att återinsätta ätten Stuart på tronerna i England, Skottland och Irland. Ordens ceremonier, regalier och hierarki spelade därför en vital roll i att forma en europeisk jakobitistisk gemenskap. I Georges Koutzakiotakis "La diffusion de la franc-maçonnerie dans l'Empire ottoman

au XVIIIe siècle d'après l'Église orthodoxe" utreder han ortodoxa kyrkans förhållningssätt till frimureriet under 1700-talet. För svenskt vidkommande är Andreas Önnersfors artikel "«Envoyées des Glaces du Nord jusque dans ces Climats»: Swedish Encounters with *Les Illuminés d'Avignon* at the End of the Eighteenth Century" relevant. Önnersfors skildrar Gustaf Adolf Reuterholms och Carl Göran Silfverhielms europaresa, särskilt deras initiation i ett esoteriskt sällskap i Avignon, och symbiosen mellan resenärernas gemensamma mystiska och politiska visioner.

Bokens andra del, "L'art royal et les dynamiques révolutionnaires XVIIe–XXe siècle", behandlar det långa sjuttonhundratalet och århundradena därefter, varför jag endast nämner de första artiklarna. Kenneth Loïselle argumenterar i "Just friends: Freemasonry, Women and the Culture of Male Friendship in Eighteenth-Century France" för hypotesen att det tvåkönade adoptionsfrimureriet i Frankrike skall ses som ett svar på samtida rykten om erotiserad vänskap i homosociala frimurarloger. Céline Sala nyanserar i "Révolution des loges ou loges en révolution: Les francs-maçons provinciaux à l'épreuve de la Révolution française" föreställningen om alla frimurarloger i 1780-talets Frankrike som revolutionära samsamslutningar.

Konklusionen av Kenneth Loïselle, Jean-Marie Mercier och Thierry Zarcone anknuter till inledningens historiografiska anslag. Den frimureriska rörelsen under 1700-talet beskrivs som amorf, som kluster av otaliga loger, i olika länder, med ritualer och umgängesformer under ständig utveckling. Kvar finns idag ett enormt och spritt arkivmaterial som ställer höga krav på metodologiska överväganden. Artikelförfattarna har i *Diffusions et circulations* visat att det med gemensam ansträngning går att belysa detta fenomen; särskilt nydanande är artiklarna om frimureri i Ottomanska riket, särskilt interaktionen med den islamiska kulturen, texter som påvisar frukten av ett

fokuserat forskningssamarbete. Med serien *Franc-Maçonneries* har redaktörerna därmed redan etablerat en nod med en hög vetenskaplig ambitionsnivå.

Marcus Willén

Klaus Bettag & Jan A. M. Snoek, *Quellen der Eckleff'schen Andreas-Akten*, Frederik 21 (Flensburg: Freimaurerischen Forschungsvereinigung Frederik 2012). 424 s.

Kanslirådet och skriftställaren Carl Friedrich Eckleff (1723–1786) är i dag hågkommen som initiativtagare till den litterärt inriktade Tankebyggarorden, verksam 1753–1763. Ordensvana hade han dock fått allaredan under åren i Kiel 1740–1741 där han av skalden Samuel Triewald introducerades i Fackelbröderna, ett sällskap som Eckleff 1757 kom att instifta även i Stockholm. Långt mer inflytelserikt blev emellertid hans långvariga engagemang för den under 1750-talet expansiva frimurarorden.

Frimureriet hade sedan instiftandet 1735 tämligen lättsamma umgängesformer med tre ursprungliga ordensgrader. Vid 1740-talets slut recipierade Knut Posse och Fredrik Horn af Åminne i andreasgrader, i Strasbourg respektive nordöstra Frankrike. Eckleff importerade och omarbetade de högre grader som senare kom att vidareutvecklas av hertig Carl (1748–1818) under 1790-talets slut. Eckleff bildade den skotska Andreaslogen (grad fyra till sex) *L'Innocente* 1756 och en kapitelloge 1759 som verkade i grad sju och uppåt, båda processerna beskrivna i Johannes Rudbecks biografi *Karl Fredrik Eckleff* (1930).

Eckleffs kontakter med Tyskland ledde till att han 1766 kom i förbindelse med Johann Wilhelm Kellner von Zinnendorf (1731–1782) som han gav fullmakt och ritualer för att bilda en ordensstruktur efter